

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

דברים תשע"ב פרשת שבוע

שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בפרשת דברים חוזר משה ומספר לעם, על יסודה של מערכת בתי הדין הראשונה של עם ישראל. בפרשיה זו מוסיף משה רבינו הלכות נוספות בתחום חשוב זה, שעדיין לא עסק בהם בחומשים הקודמים. וז"ל התורה: "וְאָקַח אֶת רְאֵי שְׁבִטֵיכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וַיִּדְעִים וַאֲתָן אוֹתָם רְאֵשִׁים עֲלֵיכֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת וְשָׂרֵים לְשִׁבְטֵיכֶם: וְאֶצְוָה אֶת שְׁפִטֵיכֶם בְּעֵת הַהוּא לְאֹמֹר שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפִטָתְם צְדָק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: לֹא תִפְרוּ פָנִים בְּמִשְׁפַּט פְּקוּדָן פְּגוּל תִּשְׁמַעוּן לֹא תִגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֵלֵהֶם הוּא וְהַדָּבָר אֲשֶׁר יִקְשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וְשָׁמַעְתִּיו: וְאֶצְוָה אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּעֲשׂוּן" (דברים א' טו-יח).

כמנהגנו, ננצל הזדמנות זו כדי לשתף את קוראינו במתרחש ברשת בתי שלנו "ארץ חמדה-גזית". נסביר גם היבט הלכתי נוסף ויישומו הלכה למעשה כיום.

נפסק חד משמעית בשולחן ערוך: "הנוטל שכר לדון, ... כל דיניו שדן, בטלים" (חושן משפט הלכות דיינים סימן ט סעיף ה). מוסיף על כך בעל נתיבות המשפט: "ולפענ"ד נראה דחז"ל ביטלו ממנו שם דין" (שם, ביאורים סימן ט).

כיצד יבטיח הציבור שיהיו לו דיינים שזמנם בידם? לכן נפסק במקביל "נהגו לעשות לבית דין קופה, שפוסקין ממון לפרנסת ב"ד, ומגבין אותה בתחילת השנה או בסופה, ואין בו משום תורת שוחד ותורת אגרא (=שכר), כי חובה על ישראל לפרנס דייניהם וחכמיהם" (שם סעיף ג).

אם כך, על פי ההלכה, יש לנתק כל קשר בין תשלומים הניתנים על מי מהצדדים לבין הדיינים. כך נהוג גם ברשת בתי הדין "ארץ חמדה-גזית". מזכירות בית הדין גובה אגרה מן הצדדים (לרוב, בתחילת ההליך מן התובע). הדיינים מקבלים שכר כדי לפנות זמנם מן הקופה ללא כל קשר לצדדים הנידונים.

לפני זמן מסוים פנו אל הנהלת "ארץ חמדה-גזית" להשתתף בהליך משפטי הלכתי בדרך של זבל"א - זה בורר לו אחד (כל צד בורר לו דין ושני הדיינים בוררים להם דין שלישי המקובל על שני הדיינים שנבחרו).

המקרה היה רציני ביותר והיווה אתגר הלכתי מעניין. דא עקא, התנאי של הצדדים היה כי כל צד ישלם ישירות לדין אותו הוא בחר ושני הצדדים ישלמו יחד לדין שנבחר על ידי הדיינים. הם הסתמכו על דיוק מפסקו של "ערוך השולחן" שפסק: "אך הבורר צריך לזהר שבעל דינו שבררו והבטיח לו שכר טרחתו יתננה לו בין אם יזכה בדין בין שלא יזכה דאם לא כן אסור לו לישוב בדין דהוה נוגע בדבר ולבו יטנו אף בשקר כדי שיקח מהצד שלו מה שהבטיחו" (הלכות דיינים סימן יג סעיף ד) שלכאורה משמע מדבריו שזה מותר.

למרות זאת החליטה הנהלת בית הדין "ארץ חמדה-גזית" לאמץ את שיטתו של שו"ת "פנים מאירות" (חלק ב סימן קנט) שקרא תיגר על מנהג זה.

וז"ל התקיפה: "באשר שראיתי שערוריא בדורינו בדין זבל"א (זה בורר לו אחד) שכל אחד מהצדדים מסדר טענותיו תחילה עם הדין שבורר לו ולא זו אף זו שמבטיח לו סך ידוע ומרבה בשכרו ומתנה עמו באם שיזכה לו ע"פ דת ודין תורתנו יטול שכר הרבה וע"י כך נלקה מדת הדין ונכבה אור התורה ומתחלל שם שמים בעו"ה... וק"ו היכי שפושט ידו ומקבל ממון הרבה בשביל לזכות אותו בדין ... אוי להם ואוי לנפשם שמחללים את השם ומשפילים את הדין תורה עד עפר והתורה חוגרת שק על זה וראוי למנהיגי הדור והקהלות להסיר המכשילה זו מישראל". עיינו שם באריכות דבריו.

הבה נתפלל כי יתקיימו בנו בקרוב דברי הנביא ישעיהו שאת דבריו נקרא בשבת הקרובה:
"וְאֶשְׁיבָה שְׁפִטַי כְּבָרְאשֵׁנָה וַיַּעֲצִינֵן כְּבַתְחִלָּה אֶחָדִי כֵן יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצְּדָק קְרִיָּה נְאֻמְנָה" (א' כו).

לרפואה שלמה ובריאות איתנה בתוך כל שאר חולי עמו ישראל
שמואל בן נורית ונחשון רבנשטיין

לע"נ
ר' מאיר בן
יחזקאל שרגא
ברכפלד ז"ל

לע"נ
רבי יעקב בן
אברהם ועיישה
סבג ז"ל

לע"נ
הרב אשר וסרטיל ז"ל
נלב"ע ט' בכסלו
תשס"ט

ERETZ HEMDAH

2 Brurya St. P.O.B 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

לזו – עיר האמת

בתחילת ספר שופטים מסופר על כבוש העיר לזו (א):

"וַיַּעֲלֵוּ בֵּית יוֹסֵף גַּם הֵם בֵּית אֶל נֹד עִמָּם: וַיִּתְּרוּ בֵּית יוֹסֵף בְּבֵית אֶל וְשֵׁם הָעִיר לְפָנִים לזו: וַיֵּרְאוּ הַשְּׂמֵרִים אִישׁ יוֹצֵא מִן הָעִיר וַיֵּאמְרוּ לוֹ הֲרֵאנוּ נָא אֶת מְבוֹא הָעִיר וְנֵעֲשִׂינוּ עִמָּךְ חֶסֶד: וַיֵּרְאֵם אֶת מְבוֹא הָעִיר וַיִּכְּנוּ אֶת הָעִיר לְפִי חֶרֶב וְאֶת הָאִישׁ וְאֶת כָּל מִשְׁפַּחְתּוֹ שָׁלְחוּ: וַיִּלְךְ הָאִישׁ אַרְצָה הַחֲתִים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לזו הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה:"

חז"ל לימדונו (מגילה דף יד, א) "נבואה שהוצרכה לדורות - נכתבה, ושלא הוצרכה - לא נכתבה". מדוע חשוב לדורות הבאים לדעת, שהגוי שיצא מהעיר לזו בנה עיר בשם לזו - שקיימת עד היום הזה? במסכת סוטה (דף מו, ב) מופיעה דרשה שמסבירה את חשיבות הדבר:

"וַיִּלְךְ הָאִישׁ אַרְצָה הַחֲתִים וַיִּבֶן עִיר וַיִּקְרָא שְׁמָהּ לזו הוּא שְׁמָהּ עַד הַיּוֹם הַזֶּה. - תניא: היא לזו שצובעין בה תכלת, היא לזו שבה סנחריב ולא בבלה, נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן - יוצאין חוץ לחומה והן מתים."

מהמדרש משמע שאף אחד לא הצליח להכחיד את לזו. מדוע לא ידוע לנו על עיר כזו במציאות? לבד מכך תמוה, מדוע לא כל האנשים באו לגור בעיר הפלאית - שלא שלט בה מלאך המות?

כדי להבין את כוונת הדרשה, צריך להתבונן במדרש דומה שמתייחס לעיר לזו שמוזכרת בתורה; ובמדרש על עצם הלזו הפלאית שאי-אפשר להכחידה. מדרשים אלו נידונו באריכות במאמר הקודם; ונחזור על עיקרי הדברים בקצרה.

לזו שבתורה

בבראשית רבה (וילנא, בראשית, כח, ג) מובא מדרש על עצם הלזו הפלאית שאי אפשר להכחידה, ושהגוף יקום ממנה לתחיה. העצם הזו מוזכרת גם בזוהר (מדרש הנעלם, א, תולדות, דף קלו א), והזוהר קורא לה בשם 'בתואל הרמאי'.

במאמר הקודם התבאר, שהזוהר מסביר לנו את הרקע להזכרת לזו לראשונה בתורה. יעקב עסק בעיקר בלימוד תורה. יצחק קרא לו ושלחו לארם לשאת אשה: "קום לך פְּדִינָה אֶרֶם בֵּיתָהּ בְּתוֹאֵל...". יעקב חשש מהחיבור לדרך חיים שמחשיבה את הגשמיות. יעקב יצא לדרך וישן בסביבת "מקום" מסוים. ד' התגלה אליו בחלום, והודיע לו שמלאכים רוחניים ממשיכים ללוות אותו ולסייע לו באופן נסתר. ההצלחה שלו בעיסוקים הגשמיים ב"בית בתואל" – תמשיך לבוא אליו בזכות עמלו בתורה. יעקב קרא למקום "בית אל" כדי לרמוז, שההשתדלות הגשמית בדרכי הגויים היא "מתה" בפני עצמה; מה שיביא להצלחתו הגשמית יהיה ההשתדלות הרוחנית שלו - ולמעשה מדובר ב"בית אל".

קריאה זו נתנה פתח להבין; שרק בני יעקב שימשיכו בדרך אביהם, וישימו את עיקר מאוויים בתורה – יזכו שיתייחסו גם למעשיהם הגשמיים בתור מעשים שיש בהם "חיים". מאידך, בני יעקב שישימו את עיקר מאוויים ביישובו של עולם - נחשבים ל"מתים". התורה באה והכהתה את המשמעות הזו, ואמרה (בראשית כח, יט): "וְאֹלָם לזו שֵׁם הָעִיר לְרֵאשִׁינָה". מדרש-רבה הרחיב שם את כוונת התורה (בראשית רבה, וילנא, ויצא סט, ח):

"היא לזו שצובעין בה את התכלת, היא לזו שעלה סנחריב ולא בבלה נבוכדנצר ולא החריבה, היא לזו שלא שלט בה מלאך המות מעולם, הזקנים שבה מה עושין להם כיון שהם זקנים הרבה מוציאין אותם חוץ לחומה והם מתים. אמר ר' אבא בר כהנא למה נקרא שמה לזו כל מי שנכנס בה הטרף (הצמיח) מצות ומעשים טובים כלזו."

מטרת המדרש לרמוז שמי שעסק ביישובו של עולם כל ימיו - נחשב ל"צדיק". ר' אבא בר כהנא אמר - "שכל מי שנכנס בה הטרף (הצמיח) מצות ומעשים טובים כלזו". זהו רמז, שאין זה נכון להביט בעין שלילית על העיסוק ביישובו של עולם. מדובר בריבוי עצום ומהיר של מצוות ומעשים טובים – שמזכיר את הפריחה המהירה של עץ השקד (לזו). זו גם המשמעות של צביעת התכלת שנעשית בלזו (כמבואר בהערת השוליים¹). מי שעסק ביישובו של עולם כל ימיו - נחשב ל"חיי". מקצת מאחיו התורניים הגדירו אותו כ"מת" אך הדבר אינו נכון; ומלאך המוות לא שלט בו מעולם - למרות שהוא לא עסק בתורה.

לזו מסמלת את הגרעין היסודי של האומה הישראלית. צרות וגזרות-שמד פוגעות בצלילות הדעת הנדרשת לעוסקי התורה; והן עלולות לפגוע קשות בקומה הרוחנית של עם ישראל. אולם גזרות-השמד לא תצלחנה לחסל את הגרעין הבסיסי של עם ישראל - שמבוסס על אנשים שעוסקים ביישובו של עולם. עצם הלזו תהיה "השורש שהגוף יבנה ממנו" - והכוונה ל"תחיית הגוף" שיחזקאל ראה בחזון "העצמות הַבְּשׂוֹת". "גוף" שמסמל את התחייה של עם ישראל בארצו.

ספר שופטים ועתניאל

פרשיית קריאת השם לזו חוזרת ומופיעה גם בתחילת ספר שופטים. המדרש על הכתוב שבספר שופטים - מסביר את עומק הפרשיה הזו. המעקב אחרי הגוי שהקים את לזו - מרמוז ש"חיים" של עיסוק ביישובו של עולם יתכנו גם אצל "הגויים"; ואילו עם ישראל נועד למטרה חשובה הרבה יותר!

מגמת הפרשיה - ממשיכה את המגמה של תחילת ספר שופטים. מסופר שם על כבוש "קְרִיַת סֶפֶר" על ידי עתניאל; ומסופר שהדבר נעשה לאחר מות יהושע. הדבר תמוה מאוד, מפני שבספר יהושע מסופר שהכבוש הזה נעשה עוד בחיי יהושע. במאמר הקודם "האם יהושע מת פעמיים" התבאר ששמואל הנביא כתב את ספר שופטים והתבסס בין השאר על הספר שכתב עתניאל; והדבר מבאר את הסתירה. נחזור בקצרה על עיקרי הדברים.

כבוש לזו שבספר שופטים

עתניאל נקרא גם בשם יעבץ, והוא פתח ישיבה והודיע לתלמידיו – שתורתם ותפילתם טובה מבחינה צבאית יותר מרכב ופרשים. יהושע רצה להמשיך ולהוריש את הארץ באמצעות חרב גשמית. אך לשיטת עתניאל, "החשיבה הגויית" השתלטה על יהושע; ובחינתו, יהושע הוא כמו "גוי" וכמו "מת". לפיכך, הוא כתב שכבוש "קְרִיַת סֶפֶר" נעשה אחר "מות יהושע" - למרות שהדבר נעשה

בחיי יהושע. שבט יהודה כבדו את עתניאל ותלמידיו; ועתניאל רמז בפרשיית כבושי שבט יהודה - כיצד עמל התורה שלו ("קריית ספר") סייע להם במלחמותיהם.

עתניאל הוסיף וסיפר על הכבוש של "בית יוסף" בתור "ספור ניגודי" לכבוש של שבט יהודה. עתניאל פתח: "וינעלו בית יוסף גם הם בית אל נד' עמם". השמוש במילה "גם" מרמז שעתניאל מודע לכך, ש"ד' עמם" - למרות שעיקר מאוויים בעמל הגשמי. אך עתניאל הראה, שאם נבדוק היטב נראה - שהדבר אינו מדויק.

היה ידוע, שהכתוב בתורה "ואולם לזו שם העיר לראשונה" מרמז, שגם השתדלות גשמית כמו הגויים - נחשבת ל"חיים" עבור בני יעקב; ושהקב"ה נמצא עמם גם כאשר הם פועלים באופן גשמי בלבד. עתניאל רצה להראות שאלו "תנחומים של הבל" לשם כך, הוא מספר שהגוי שיצא מהעיר לזו הקדומה - הקים גם הוא עיר בשם לזו שקיימת "עד היום הזה".

הפרט השולי הזה הוא הנקודה העיקרית של העלילה! אם העיסוק ב"ביישבו של עולם" מקנה "חיים" לעולם הבא - הרי שגם לגוי שעוסק ב"ביישבו של עולם" מגיע "חיים" לעולם הבא. מדוע שיהיה הבדל בין ה"לזו" של עם ישראל - לבין ה"לזו" של הגויים?! המדרש מרמז לכוונת עתניאל, ולכן הוא מספר שגם בעיר של הגוי - "מלאך המות אין לו רשות לעבור בה".

הספור של עתניאל נועד לרמז, שעתניאל ותלמידיו שעמלים בחכמת התורה - יזכו ל"חיי העולם הבא" שמגיעים לעם ישראל. מאידך, "בית יוסף" אינם עמלים בתורה. הם עוסקים אמנם ביישבו של עולם - אך הם יזכו ל"עולם הבא של הגויים", הם יזכו ל"לזו" שהוא רק "חלק לעולם הבא".

ההתמודדות עם הטענה הזו מרומזת בהעמקה בתרגום יונתן על התורה, וכדלקמן.

תרגום יונתן על "מות ישרים"

בתורה מסופר שבלק מלך מואב שכר את בלעם לבוא ולקלל את ישראל; אך בסופו של דבר הקב"ה כפה על בלעם לברך את ישראל. בתוך הברכות נמצאת תפילה אישית שבלעם התפלל על עצמו (במדבר כג, י): "... תמת נפשי מות ישרים ותהי אחריתי פמהוי". זו לשון תרגום יונתן שם² בתרגום חופשי לעברית:

"אמר בלעם הרשע אם הורגים אותי בית ישראל בחרב - כבר מבושרני שאין לי חלק לעולם הבא; אך אם אמות מות של אמתיים ("מותא דקשיטין") - הלואי שיהיה סופי כקטן שבהם:"

תרגום יונתן מבאר את כוונת בלעם, ומרמז שבלעם תכנן לחטוא - ובסוף ימיו לשוב בתשובה ולזכות לחלק בעולם הבא. הוא ניבא שאם בני ישראל יהרגו אותו בחרב - הדבר יוכיח שהוא לא זכה לשוב בתשובה. והוא הוסיף ואמר שגם אם הוא יזכה לסיים את חייו בתשובה; החלק הפיזי שהוא יכול להתאוות לקבל בעולם הבא - יהיה כמו החלק שיש שם לקטן מבני ישראל.

תרגום יונתן מלמדנו על ההבדל שיש בין העולם הבא של הגויים לבין העולם הבא של ישראל. הגויים התחייבו רק ב"שבע מצוות בני נוח"; ואילו בני ישראל התחייבו בכל מצוות התורה! במשנה (מכות ג, טז) מבואר שהחיוב העצום הזה הוא רק לטובת בני ישראל - "רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות"; וכך מבאר זאת שם הרמב"ם בפירוש המשנה:

"מיסודות האמונה בתורה, שאם קיים האדם מצוה משלש עשרה ושש מאות מצוות כראוי וכהוגן ולא שתף עמה מטרה ממטרות העולם הזה כלל, אלא עשאה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך, הרי הוא זוכה בה לחיי העולם הבא. ... כי מחמת רבוי המצוות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות ויזכה להשארות הנפש באותו המעשה."

גוי חסיד אומות העולם שקיים את כל שבע מצוות בני נוח על הצד הטוב ביותר - המרוב שהוא יכול לזכות בו הוא רק "חלק לעולם הבא". מצב זה הוא - נקודת הפתיחה של כל אדם מישראל. במצווה אחת - כבר זוכה אדם מישראל ב"חיי העולם הבא". ידוע שאפילו פושעי ישראל "מלאים מצוות כרימון"³; ואם כך ודאי שאדם רגיל מישראל שלא זכה לעמול בתורה - יזכה ל"חיי העולם הבא" במידה מרובה ביותר. מידה כה מרובה - שאין להשוות אותה כלל ל"חלק לעולם הבא" שיש לגוי שעסק ביישבו של עולם.

מות ישרים = מותא דקשיטין

בלעם כינה את בני ישראל בשם "ישרים", והתרגום מבאר שכוונתו היא ל"אמתיים" ("קשיטין"). הסמל של העולם הגשמי העולם הטבעי הוא ה"עגול"; ולעומתו הסמל של העולם הרוחני עולם התורה - הוא "הקו הישר"⁴. נשמות ישראל והתורה קשורים זה בזה; וכן מובא בשל"ה (מסכת שבועות פרק תורה אור ריג, א-ב):

"נשמות ישראל הם למעלה למעלה ממדרגת המלאכים. כי נשמות ישראל חצובות מכסא כבוד... נשמות ישראל הוא רוחניות התורה..."

אנשים מישראל שעוסקים רוב ימיהם ביישבו של העולם, נראים לכאורה "עגולים" כמו הגויים; אך זו ראייה חיצונית. ישראל נקראו בתורה בשם "ישרון", מפני שכל נשמותיהם נחצבו מהתורה שקשורה ל"קו הישר".

מאידך, גוי חסיד אומות העולם שמקיים את שבע מצוות בני נוח, נשמתו נחצבה מ"הקו העגול"⁵. כדי לזכות בחלק לעולם הבא - הוא חייב למצוא קשר לתורה (שהיא "הקו הישר"). כעין כך מבואר ברמב"ם (הלכות מלכים ח, יא):

"כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה..."

גוי שקיים את שבע מצוות בני נוח משכלו - אינו זכאי עדין לחלק לעולם הבא! רק אם הוא יקיים אותן מפני שהקב"ה ציווה אותן בתורה ("הקו הישר") - הוא יזכה לכך⁶.

גוי יכול להתעלות ולזכות לנשמה מ"הקו הישר" כאשר הוא מתגייר, ואז הוא יכול לזכות לחיי העולם הבא - במובן המלא שלהם! וכן מבואר ברמב"ם (אסורי ביאה יד):

"כיצד מקבלין גירי הצדק... ומודיעין אותו עיקרי הדת... ומודיעין אותו שבעשיית מצוות אלו יזכה לחיי העולם הבא... ואומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל..."

לזו = קושטא (= אמת)

בלעם פתח בלשון רבים - "מות ישרים"; וסיים בלשון יחיד - "אחריתי פמהוי". תרגום יונתן דייק מכך, שתקוות בלעם הייתה להידמות - ליחיד מישראל שיש לו את החלק הקטן ביותר. היסוד הזה מהווה דחייה למה שעתניאל רמז בפרשיית כבוש לזו שבספר שופטים. חז"ל מרמזים לכך באגדה על עיר שאנשים לא מתו בה קודם קיצם. תכונה זו מרמזת שמדובר בעיר הידועה לזו⁷. היא נקראת בספור המעשה בשם 'קושטא' - כדי לרמז לפרשנות של תרגום יונתן לדברי בלעם ("מותא דקשיטין"). זו לשון הסוגיה (סנהדרין דף צז, א) בתרגום חופשי:

"אמר רבא: מתחילה הייתי אומר שאין 'קושטא' (=אמת) בעולם. אמר לי תלמיד חכם אחד ורב טבות שמו, ויש אומרים רב טביומי שמו, שידוע שאם היו נותנים לו את כל הממון שבעולם הוא לא היה משנה את דבריו: 'פעם אחת נקלעתי לעיר ששמה 'קושטא', שתושביה לא היו משנים את דבריהם, ולא היה מת אחד מהם לפני שהגיע קיצו. נשאתי אשה מהם ונולדו לי שני בנים ממנה. יום אחד אשתו חפפה את ראשה⁸, ובאה שכנתה ונקשה בדלת ורצתה לדבר איתה. סבור היה שאין ראוי לומר את הסיבה המדויקת שאשתו אינה יכולה לדבר עם השכנה; ולכן הוא אמר לשכנה שאשתו אינה נמצאת כאן. בעקבות כך מתו שני הבנים. באו אנשי המקום לפניו ושאלו אותו מה קרה שהם מתו קודם קיצם, וסיפר להם את מה שארע. אמרו לו: בבקשה ממך, צא ממקומנו, ואל תגרה את מלאך המות באנשי העיר."

ההקדמה לסיפור אינה מובנת. רבא פותח באמירה החלטית - " שאין 'קושטא' (=אמת) בעולם". אך מייד בסמוך מסופר על רב טבות שידוע שהוא תלמיד-חכם שאף פעם לא שינה מהאמת. כיצד אפשר ליישב את הסתירה. הסתירה שבהקדמה נועדה לרמוז לנו, שכאשר רבא אמר "בעולם" הוא התכוון לומר "בענייני העולם הזה". רבא היה סבור שהעולם הזה הוא "עלמא דשיקרא"; וההשתדלות בענייני העולם הזה - לא תניב "אמת" נצחית. רבא המשיך את הרעיון של עתניאל, (רעיון שיש לו המשך גם בספר תהילים כמבואר בהערת השוליים⁹).

רב טבות שלא שיקר עבור "כל הממון שבעולם" בא לחיות בעיר של ענייני העולם הזה; והוא גורש ממנה מפני שהוא אמר "חצי מהאמת" בפיו - ו"חצי מהאמת" בלבו. הוא רצה לומר ש"אשתו אינה נמצאת כאן במצב שראוי לדיבור"; אך הוא חילק את דבריו. הוא אמר בפיו - "שאשתו אינה נמצאת כאן..."; והוא המשיך בלבו - "...במצב שראוי לדיבור"¹⁰. כוונת רב טבות הייתה רצויה; ובשו"ת 'תורה לשמה' (סס"ד) ההנהגה של רב טבות מובאת כהנהגה נכונה - שראויה לחיקוי! אך הדבור המעורפל שלו אינו מתאים לעיר המיוחדת הזו; ולפיכך, הוא נדרש לצאת משם.

האגדה מרמזת, שמעשי רב טבות - מקבילים למעשי עתניאל. כוונת שניהם רצויה - אך "חצי האמת" שלהם עלול לסכן את תושבי העיר. גם כוונת עתניאל רצויה. הוא סיפר את המעשה ב"לזו של הגויים" כדי לדרבן¹¹ את מי שמסוגל לעמול בתורה - שיעשה זאת! ושלא ישקיע את עיקר מאווייו ביישובו של עולם. אך הוא שמר בליבו "חצי נוסף מהאמת".

מסיבות שונות ומשוונות - לא כולם מסוגלים לעמול בתורה. "לזו" (=קושטא) בנויה על ה"חצי הנוסף מהאמת" - שגם מי שלא זכה לעמול בתורה - יזכה לחיי העולם הבא במידה מרובה. ה"חיים" ב"לזו" מתבססים על אמירת "כל האמת" הזו. מי שמחביא את "חצי האמת" הזו בלבו - אין מקומו ב"לזו" (=קושטא).

וְעַמְךָ כָּלֵם צְדִיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אֶרֶץ

בסיכום המאמר נמצאנו למדים ששמואל הנביא כתב את ספר שופטים והתבסס בין השאר על הספר שכתב עתניאל. עתניאל רצה להדגיש שתי מציאויות של "אנשים טובים". מציאות אחת של מי שעוסק בחכמת התורה ("קְרִיַת סֵפֶר") - וכאילו רק הוא זוכה ל"חיי העולם הבא". מנגד מציאות שניה, "גוי חסיד אומות העולם" שעוסק ביישובו של עולם ("לזו") וזכאי רק ל"חלק לעולם הבא". עתניאל רמז ש"בית יוסף" שאינם עמלים בתורה כמוהו - שייכים למציאות השנייה; כלומר, הם דומים ל"גויים" וזכאים רק לחלק לעולם הבא.

אך קיימת "חצי אמת" נוספת שעתיניאל לא סיפר עליה שם. "וְעַמְךָ כָּלֵם צְדִיקִים". אין להשוות גוי שקיים את כל "שבע מצוות בני נוח" - לאדם מישראל שקיים אפילו מצוות בודדות מתוך "שש מאות ושלש עשרה המצוות שנצטוו ישראל". היסוד הזה מרומז בתרגום יונתן על בקשת בלעם ל"מות וְשָׂרִים" (=מוֹתָא דְקְשִׁיטִין); והאגדה על העיר 'קושטא' מביאה את הספור הזה כמענה למגמת עתניאל.

¹ "והיחלית' נקרא 'תכלתי', כי התכלת מערב שחור עם לבן... שה'תכלית' שהוא סוף המעשה, הוא במחשבה תחלה וקרוב להמחשבה". (ליקוטי מוהר"ן - מהדורא קמא סימן יח, ז).

² "אמר בלעם כשיעא אין קטלין יתי בית ישראל בסייפא כבר מבשנא דלית לי חולק לעלמא דאתי בנס אין מיינתא מותא דקשיטין לנאי דתייהי סופי כזעירא דהון": עירובין דף יט, א.

³ עירובין דף יט, א.

⁴ "ובחינת היושר היא הבחינה התכליתית בשביל הבחירה... לפי ערך התורה והמצוות... ולפי עבודת האדם למטה, משתנה המצב הכללי בכל העולמות... והיינו ההבדל שבין ישראל ובין העמים עכו"ם, כי לאומות העולם אשר לא ניתן להם תורה ומצוות, קיומם בסוד העיגולים, בחינת הטבע... לכן גם הנהגת אומות העולם משתנה לפי ערך שינוי מצב ישראל וכפי עבודתם בתורה ומצוות. ועיין כל זה באריכות בספר פתחי שערים נתיב עיגולים ויושר". (מבוא לחכמת הקבלה לר' שמואל טולידנו; חלק א שער ג פרק ד).

⁵ "כי חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא ונפשם חוזרת ליסודה לגלגל השכל, למקום שנחצבה ממנו, והוא המקום שתחת כסא הכבוד. ויש מעלה גדולה מזו לנפשות ישראל כרחוק מזרח ממערב וכיתרון האור על החשך, כן יש יתרון מעלה למחצב הנפשות של ישראל ממחצב נפשות אומות העולם". (תורת המנחה פרשת יתרו / דרשה כד עמוד 249).

⁶ ידידי הרב יצחק נמני נר"ו הפנה את תשומת לבי, שבאגרות הראי"ה (פט) יש דיון בהבנת דברי הרמב"ם.

⁷ כך מבואר ברש"י שם (ד"ה: "דקא בעו מינאי").

⁸ שְׁעוֹת הראש מיוחסות באופן סמלי לתאונות ממון (ליקוטי מוהר"ן, קמא, ט). חפיפת שְׁעוֹת הראש מסמלת עיסוק בתאונות הממון שקשורה למות, וכך היא מופיעה באגדה אחרת (חגיגה דף ד, ב): "כי הא דרב ביבי בר אבבי הוה שכית גביה מלאך המות. אמר ליה לשלוחיה: זיל אייתי לי מרים מגדלא שיער נשייא; אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקיי". "שני הבנים" שנולדו לרב טבות (וכעין כך ה"דרדקיי") מסמלים הגעה לתכלית הרוחנית ש"אֶלְדָּד וּמִיָּדָי" מסמלים אותה כמרומו בירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ב) 'ומה אֶלְדָּד וּמִיָּדָד שכל ישראל יודעים שאילו הן שְׁנַיִם'; ואין כאן המקום להאריך בדברים.

⁹ "הבְּטָחִים על חילם וברב עֲשָׂרָם יתְהַלְלוּ... כְּצֵאֵן לְשֹׂאֵל שְׁתוּ מִנֵּת יָרֵעִם, וַיִּרְדּוּ בָם יְשָׁרִים לְבַקֵּר...". (תהילים מט). המזמור מגלה, שמי שמשקיעים את זמנם בענייני העולם הזה ובעושר - עשויים לנחול מָוֶת; ואילו ה"יְשָׁרִים" שעמלים ברוחניות - יינצלו מכך.

¹⁰ וכעין המבואר ברמב"ם (הלכות שבועות ג, ג): "וצריך הנשבע באונס להיות כוונתו בלבו בעת השבועה לדבר הפוטרו; ואף על פי שהדברים אלו שבלב אינן דברים, הואיל ואינו יכול להוציא בהפתי מפי האונס, הרי זה סומך על דברים שבלבו."

¹¹ "והנה יש מהפתיים המבקשים רק להקל מעליהם, אם לא יהיה לנו חלק גדול, יהיה לנו חלק קטן. אנו די לנו בזה, ולא נכביד על משאנו בעבור זאת..." (ספר מסילת ישרים, פרק ד).

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"א)

Ecuador, Quito

קיטו, אקוואדור
אב, תש"ן

השתלת קרנית

שאלה

בפורים שעבר מת ילד בן 9 ר"ל, הוריו בקשו לתרום עיניו לילדה מקומית, לא מקהילתנו, שהזדקקה לחלק מן העיניים לשם השתלת קרנית (CORNEA). הסכמתי לתרומת העיניים בתנאי שיחזירו את חלקי העין הבלתי שימושיים לארון הילד לפני קבורתו. מה הם התנאים שלאורם ראוי לדון, לקבל או לדחות בקשות מסוג זה לעתיד, שלא נדע מצרות?

תשובה

מותר לנתח המת¹ ע"מ להעביר קרנית עינו לאדם סומא².

אולם יש לשמור על קיום התנאים הבאים:

- אם מוציאים את העין כולה מגוף המת כדי להוציא ממנה את הקרנית הרי יש חיוב לקבור את העין אחר הוצאת הקרנית יחד עם הגופה. אם אפשר עדיף יותר להוציא את הקרנית בלבד³.
- יש להיזהר להוציא את הקרנית רק לאחר מיתה ודאית, ויש להשגיח שהרופאים יקפידו על קיום תנאי זה⁴.
- יש לעשות את הניתוח בכל הכבוד הראוי למת, ולא לגרום לניוולו.
- יש לקבור את המת באותו יום, ולא לגרום להלנת המת.

תנאים שראוי לשמור על קיומם:

- אם האדם תורם זאת מחיים עדיף טפי⁵.
- שלא לקחת הקרנית מעין של קטן⁶.

¹ בענין השתלת עור מהמת וכן אם מותר להכין מנות עור מהמת, עיין במאמרו של הגר"ש ישראלי בתחומין חלק א' ועיין עוד בעניין שם חלק ז'.

² פסק זה ניתן ע"י הרב הגאון הרב הרצוג הרב הראשי לישראל לשעבר. נמצא בספר כתבים ופסקים (הוצאת מוסד הרב קוק) חלק ה', סימן קנ"ז.

יש שלוש בעיות עיקריות בנושא:

א. איסור הנאה ממת.

ב. ניוול המת.

ג. אי קבורה של החלק הנתרם.

לגבי הבעיה הראשונה. כתב הרב הרצוג שאין זה נחשב איסור הנאה ממת, משום שברגע שמתחיל ליהנות הווי חי ולא מת. לגבי הבעיה של ניוול המת, כתב שיש אומדנא חזקה, שהיה מוחל על ניוול קל כזה שנראה שאינו דאורייתא (ולכן כתבנו שעדיף שיהא בר מחילה).

ובנוגע למניעת הקבורה, אין חשש, שסוף קרנית זו להיקבר. ועוד שאין בה דין קבורה שהרי חוזרת לחיים.

הגרמ"ד הלוי בעשה לך רב, חלק ב', סימן נ"ו.

ציץ אליעזר, חלק י"ד, סימן פ"ד, אמנם הוא אוסר וזהו אחד מחששותיו, ואף שהיתרנו, אנו חוששים לזה.

הגרמ"ד הלוי בספרו עשה לך רב, כנ"ל.

⁶ מסקנה מדברי הרב הרצוג שיש אומדנא חזקה, שהיה מוחל. לכן נראה שעדיף שלא לקחת מקטן את הקרנית משום שאינו בר מחילה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:

הרב שאול ישראלי

